

ОБОРОННЕ БУДІВНИЦТВО У ВОЛИНСЬКОМУ КНЯЗІВСТВІ У XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV ст.

Розглядається військово-оборонне будівництво у Волинському князівстві до і після походу Батия. Важливим моментом цього процесу були зміни у мережі адміністративних центрів, які вимагали створення нових укріплень з ініціативи великокнязівської влади. Розбудова мережі укріплень відбувалося на тлі загострення військово-політичної ситуації навколо Галицько-Волинської держави. Подано характеристику найважливіших пам'яток оборонної архітектури.

Ключові слова: мережа укріплень, оборонне будівництво, військово-політична ситуація, великокнязівська влада, Галицько-Волинська держава.

Актуальність теми визначається тим, що оборонні укріплення були важливим елементом стабільності та безпеки середньовічних держав. Вони склали основу військової інфраструктури міст. Саме міста почали відігравати провідну роль в обороні князівства у моменти криз та занепаду Галицько-Волинської держави.

Стан дослідження проблеми. Перебіг оборонного будівництва у Галицько-Волинській державі побіжно вивчався на підставі писемних джерел (М.С. Грушевський, І.П. Крип'якевич, В.Т. Пашуто, М.Ф. Котляр та ін.). Мережа укріплень та основні закономірності цього процесу досліджувались у рамках вивчення оборонного будівництва у Східній Європі (П.О. Раппопорт).

Новизна дослідження. В останні десятиліття дослідженню піддано окремі об'єкти оборонної архітектури (літописні міста Лучеськ, Камінь, Угровськ, Меджибіж та ін.). Внаслідок нових польових досліджень з'явився чималий джерельний матеріал, який дозволяє уточнити та доповнити зроблені раніше висновки.

Метою статті є аналіз на підставі публікацій та архівних джерел найновіших даних археологічних досліджень, у тому числі й проведених автором самостійно, з метою встановлення особливостей формування оборонної мережі

Терський Святослав Володимирович, кандидат історичних наук, доцент, Інститут гуманітарних і соціальних наук Національного університету "Львівська політехніка", м. Львів.

© Терський С.В., 2010

Волинського князівства у складі Галицько-Волинської держави у XIII – першій половині XIV ст.

XIII ст. відрізнялося особливо складною військово-політичною ситуацією для молоді Галицько-Волинської держави. Ця обставина визначала особливо помітну будівельну активність галицько-волинських князів протягом усього XIII ст. Вже опанування Романом Мстиславовичем Забужжя наприкінці XII ст. вимагало зведення низки оборонних укріплень, спрямованих на захист від агресії із Заходу [5, 147]. Серед головних фортець, зведених тоді, була окрема столиця Забужжя – місто Угровськ, згадане у літописах упродовж 1204–1268 рр. у зв'язку з різними подіями сім разів. Його розбудова активно продовжувалася вже за князя Данила Романовича Галицького, ймовірно, близько 1230 р. [10, 168–169]. Значення Угровська як великого міського центру підкреслюється згадкою про міську общину – “угровчан” та про монастир св. Данила Стовпника, що знаходився у місті. Рештки міста складають три укріплені майданчики. Південна частина городища — перша укріплена площадка, це стрімкий останець висотою біля 12 м, піделіпсовидної форми в плані (захищена площа первісно складала близько 0,5 га), зі східної, напільної сторони укріплений валом висотою 1,0–1,4 м. Урочище відоме як урочище “Церковка” (“Церковище”, “Гора церковна”, іноді помилково вживається назва “Старина”). По периметру останець у північній, східній та частково південній частині був додатково укріплений заплівшим зараз ровом.

Значні фортифікаційні заходи були проведені князем Данилом Романовичем на східному та північному кордонах. Зокрема, після поразки, нанесеної ятвягам цим князем, вони зобов'язались “городы рубити в земле своей” [1, стб. 837]. Вважають, що у цих укріпленнях мали перебувати постійні князівські гарнізони [17, 184].

Під час походу хана Батия більшість укріплень Волині, безперечно, була зруйнована. Проте Данило, очевидно, зумів швидко відбудувати основні укріплення. За цих умов необхідним було відновлення важливих фортець держави, по яких вже раз пройшлися монголи: Володимира, Лучеська, Крем'янця, Стіжка, Данилова. Головні центри держави

необхідно було переносити подалі від татарських володінь. Тому основну увагу було приділено Забужжю, де вперше розпочалося кам'яне будівництво. Літописець зауважив, що князь Данило не спромігся поставити більш високої вежі у Холмі, “бе бо грады иныя зиждай противу безбожnym татаром, зато не созда ея” [1, стб. 845]. Одним з таких важливих центрів був Угровськ, де також було зведено прямокутну в плані вежу [7].

Однак, коли Данило зміцнював західний кордон, найбільша небезпека чатувала на його державу з боку татар, які виокремили з корінних галицьких та волинських земель т. зв. “буферну” територію, що охопила басейн р. Случ. Тут жили, так звані “татарські люди”, або болохівські князі; вони освоїли басейни рік Случа і Гориня, де пролягали важливі торговельні шляхи, а також Західне Поділля у межах “буферних” територій. Внаслідок військової кампанії 1254–1255 рр. проти монголів кордон на сході було відсунуто: в склад Галицько-Волинської держави тимчасово повернулися Східне Погориння та Побожжя [1, стб. 840], проте ненадовго. Серйозного будівництва укріплень на цій території не вдалося здійснити, оскільки повідомлення літопису від 1259 р. згадує, що новий монгольський полководець Бурундай змусив князя Данила знести всі новозведені фортеці, зокрема, князь Василько Романович знищував укріплення Лучеська та Крем'янця, а князь Лев Данилович – укріплення Стіжка та Данилова (очевидно, центрів великокнязівського домену). Невдачі першої фортифікаційної кампанії не знеохотили князів до зведення нових оборонних укріплень.

Спадкоємець князів Данила та Василька на володимирському престолі князь Володимир Василькович “многи города зруби”. Найбільш активно за нього розвивалося освоєння території Полісся, насамперед уздовж головних водних магістралей. Більшість новозведених фортець концентрувалася на північ від його столичного Володимира. Найхарактернішим прикладом є розбудова Любомля, який у часи правління Володимира Васильковича став фактичним місцем перебування князівського двору. Досі невіршеною загадкою залишається розташування його улюбленого замку Рай. Одні дослідники пов'язували з

ним невелике городище острівного типу з бідним культурним шаром в с. Яревище біля Ратного [16, 55]. Останнім часом археологічні дослідження городища на березі оз. Світязь у південній частині Шацька дають підстави локалізувати цей княжий двір там [4].

Новозведені замки часто укріплювались кам'яними вежами-донжонами. З літопису відомо про зведення у часи правління Володимира Васильковича кам'яних веж у Кам'янці на р. Лесна та Бересті [1, стб. 927].

На порівняно високому останці над р. Цир знаходилися укріплення Каменя, літописні згадки про який датуються часом після походу Батия. Археологічні дослідження літописного міста, проведені у 1988–1993 рр., підтвердили датування спорудження валу другою половиною XIII ст. – періодом будівельної діяльності князя Володимира Васильковича [11, 14–19].

Активне освоєння великокнязівською владою внутрішніх поліських територій у середині – другій половині XIII ст. відбувалося за участю населення не лише лісостепової Волині, але й, очевидно, втікачів із Середнього Подніпров'я. Координація спорудження укріплень велася з Володимира та Лучеська. Освоєння поліських територій відбувалося переважно вздовж ключових шляхів. Одним з таких шляхів була дорога з Володимира до Пінська. Вона детально описана у документах з XVI ст. і проходила через Турійськ–Пінський міст–Мельницю–Обзир–Тоболи. Датування появи останнього оборонного пункту (XI ст.) вказує на початок функціонування цього шляху [21]. Важливим вузловим центром на Пінському шляху були укріплення Мельниці у верхів'ях р. Стохід, зведені у XII ст. [17, 50]. Для Луцьких князів теж важливим був турово-пінський напрям. Саме на ньому у 1291 р. зведено вежу у Чорторійську. На активний процес освоєння Полісся наприкінці XIII – у першій половині XIV ст. вказує поява нових волосних центрів, які відомі за договорами 1352 і 1366 рр. – Овлучим, Кошер, Ветли, Ратно, Любязь, Чернечгородок тощо [9, 26]. Згадані укріплення розташовувались на шляхах через Полісся з півночі на південь. Метою цих довгочасових укріплень було стримування литовського натиску на Русь [17, 180–184]. Центрами “окняжіння” територій в басейні

р. Горинь залишались городища у Кричильську (пізньосередньовічні напластування зафіксовані О. Цинкаловським) та Степані.

Постійне фортифікаційне будівництво сприяло поширенню та підйому майстерності спеціалістів-“городовиків”, будівників міських укріплень; таким городовиком був “муж хитрий” Олекса, який при князі Василькові Романовичі “многи городы рубя”, працював він і при сині Василька князі Володимирі [1, стб. 876]. Великої досконалості досягло будівельне ремесло.

Крім князів, активно формували оборонну мережу також бояри. Чимало укріплених князівських та боярських дворів існувало у найближчій околиці Володимира, Лучеська, Пересопниці та інших княжих городів. Значно посилилась військова роль бояр наприкінці XIII ст., свідченням чого є літописне повідомлення про надання боярам у володіння князем Мстиславом Даниловичем Всеволожа – важливої фортеці на підступах до Володимира [1, стб. 900]. Замок, згаданий наприкінці XI ст., знаходився на високому мисі правого берега р. Західний Буг у Литовежі. Його замчище має культурні напластування X–XVIII ст. [24]. Місто Szewolosz відоме наприкінці XIV ст. як центр повіту з надання короля Володислава Ягайла мазовецькому князю Земовиту 1395 р. [2, 630]. Навпроти давнього племінного центру X–XI ст., представленого городищем у с. Оплицьке, у середині XIV ст. зведено на болотистій рівнині замок Лопатин [17, 101, 102]. У цей час територія східної половини Белзщини ділилась на три “дистрикти”: Всеволозький, Бужеський та Лопатинський.

Південні межі Волині також боронили ряд замків, які пов’язуються із боярами. Так, в околицях Бужеська, неподалік галицько-волинського кордону знаходився боярський двір Бутвичів у Сулимові локалізований археологічно [20]. У середині XIV ст. він змінив власників [6, 50]. Цікаві дані отримано під час дослідження замку Тадані на р. Західний Буг. Велика кількість арбалетних стріл, виявлених там, дозволяє датувати початки цих укріплень XIV ст.

Цікавий оборонний комплекс знаходився на південній околиці Володимира, у місці, де розходилися два шляхи – до Києва через Крем’янець, Тихомль та на Звенигород,

Галич злиття двох Луг. Боярські садиби тягнулися вздовж шляху з Володимира на Перемиль уверх по р. Лузі: розташоване на острові укріплення монастиря в ур. Замчисько, що межувало з, імовірно, боярською садибою на городищі в ур. Гребелька між Маркоставом та Бужковичами [19, 43, 45]. Укріплена садиба була додатково захищена водоймою, утвореною штучною греблею довжиною 400 м. Через ці місця, згідно з документом 1400 р., пролягала т. зв. львівська дорога. Можливо назва сусіднього села засвідчує первісну належність замку впливовому володимирському міщанину Марколту, згаданому під 1268 р. у літописі, або ж володимирському єпископу Марку, згаданому у 1287 р. [1, стб. 861, 900].

За існуючою тенденцією укріплені князівські садиби переважно ставали боярськими [23, 109]. Прикладом цього є згадана передача боярам Всеволожа [1, стб. 900], а, також, двору Мстишин в околиці Лучеська, який вже у середині XIV ст. належав соратнику князя Любарта Івану Мстишинському [22, 134].

Особливо помітною стала роль бояр у розбудові фортифікаційної мережі за часів правління князів Юрія II Болеслава та Любарта-Дмитра Гедиміновича.

Ряд фортець у прикордонних областях, вірогідно, зводилася за участю іноплемянної військової еліти. Археологічно підтверджується проникнення груп половців, які втікали від монголо-татар на галицько-волинські землі, підтримане рядом істориків [22, 138–139]. Галицько-волинські князі цілеспрямовано розселяли професійних воїнів в окремих стратегічних фортецях Південної Волині.

Внаслідок розпаду Золотої Орди, що наступив після перемог Ольгерда, на галицько-волинські землі відбувся вплив численних мешканців золотоординських міст. Зокрема, відомо про запрошення вірменських воїнів до Лучеська із м. Солхат у Криму князем Федором Любартовичем. Іншим переселенцям із степових територій – аланам приписують наскельні укріплення у Підкамені на Брідщині, згадані як “Закамін” серед південно волинських фортець у договорі 1366 р. [22, 138–139]. Будівництво нових укріплень в останні роки існування незалежної Галицько-Волинської держави стимулювалося незатухаючою боротьбою з інтервентами. Особливо часто кордон

змінювався на південних рубежах Волинського князівства. Так, у 1377–1382 рр. ці землі, зміцнені Любартом, опанував угорський король Людовик, якому по смерті польського короля відійшли галицькі землі. По його смерті вони відразу ж повернулись під владу Волині.

Зростає роль волинського боярства в організації оборони краю, що проявилось у протидії агресії польського короля Казимира III та короля Угорщини Людовіка, які після смерті Юрія II намагались захопити спочатку галицькі, а потім і волинські землі. Серед активних противників агресорів виявилися бояри Бутвичі, які володіли замком поблизу південного волинського рубежу на р. Ременівці [6, 50].

Зміцненню фортифікацій сприяли також зовнішні впливи. У Тевтонському ордені, а також у сусідній Польщі, з якими Волинь завжди мала тісні стосунки, цегляні елементи укріплень займали важливе місце у загальній системі оборони. Відомі непоодинокі випадки переходу військових спеціалістів від одних до інших володарів сприяли обміну передовою інформацією. У зв'язку з новою військово-політичною ситуацією, що склалась у Східній Європі у другій половині XIII ст., значно зросла вага давнішого стратегічного союзу – з Тевтонським орденом. Цілком закономірним за умов постійного військового протистояння був, поряд з політичними зв'язками, певний обмін військовими знаннями та фахівцями із союзниками.

Союз з Орденом та Золотою Ордою, спрямований проти Литви та Польщі, як головна військово-політична лінія Галицько-Волинської держави, чітко визначив напрямки оборонного будівництва [25, 10–39]. Часті переходи монголів через територію Волині у напрямку на Польщу та Литву робили неможливим активне оборонне будівництво не лише поблизу від східних рубежів, але й серйозне зміцнення обороноздатності східних столиць держави – Володимир та Лучеська. Відомо, що ще у 1337 р. під Любліном воювали об'єднані українсько-золотоординські війська [12, 391]. Очевидно, обмеження, накладені васальним статусом Волині, не стосувалися дерево-земляних укріплень, які золотоординці захоплювали без особливих труднощів. Окрім того, напади литовців та поляків, які особливо почастишали з рубежу XIII/XIV ст. та досягали важливих

центрів держави, вимагали існування достатньо потужних укріплень, принаймні у столицях держави.

Із середини XIII ст. за князя-короля Данила та його наступників найважливішим елементом оборони стають високі та потужні кам'яні вежі-донжони. Збудовані у середині фортеці вони підносилися над оборонними стінами. З бойових майданчиків вежі можна було вести дальнобійну стрільбу в усі сторони, що перешкоджало штурму. Одні з перших веж-донжонів, як згадувалося, було зведено у Даниловому Холмі у 1240-х рр. [14]. Згодом подібні вежі з'явилися в укріплених фортецях при монастирях в околицях Холма – Столп'ї та Белавині. Вони були прямокутні в плані, розмірами 5,8x6,3 м та 11,8x12,4 м відповідно та висотою близько 20 м [15].

Активною розбудовою військової інфраструктури Волині відзначились князі Володимир Васильович та Мстислав Данилович. За них кам'яні вежі було збудовано в Бересті, Угровську, Кам'янці на р. Лісній, Чорторийську. П'ятирусна цегляна кам'янецька вежа, зведена згідно з літописом поміж 1271 і 1289 р. зодчим Олексою, збереглася майже повністю. Її висота понад 30 м при діаметрі 13,6 та товщині стін 2,6 м. Вежа стоїть на потужному підмурку з каменю висотою 2,3 м та діаметром 16 м. Інша вежа – у Чорторийську, зведена за літописом у 1291 р., теж кругла аналогічного діаметру [17, 146], що дозволяє припустити її повну тотожність кам'янецькій [3, 127–128]. Натомість вежа в Угровську на р. Західний Буг була прямокутна в плані розміром 7,4x9,3 м при товщині стін 1,5–1,7 м та наближалась за параметрами до белавинської [7, 131].

Існує версія про належність деяких веж (Столпіє, Угровськ) до укріплень монастирів посвячених Даниїлу Ступнику [8, 232]. Підставою для цього послужила наявність каплиці на верхньому ярусі збереженої вежі у Столп'ї біля Холма [28]. Таким чином, кам'яні волинські вежі зводились лише протягом другої половини XIII ст. Королю Данилу приписують зведення вежі в Угровську [легенда XIX ст.: див. 15, 220], а також вежі у Любліні, під час короткочасного зайняття міста галицько-волинськими військами близько 1244 р., згідно з польськими хроніками, зокрема, Я. Длугоша [15, 220; 17, 180, 182]. Обидві версії дуже правдоподібні. Вежа

у Любліні згадана у Галицько-Волинському літописі під 1287 р. [1, стб. 910]. Мистецтвознавчий аналіз, проведений у 1970-і рр. [27] вказує на її спорідненість з архітектурою Мекленбурга та Халле. Натомість, малоімовірним є здогад львівського історика В. Пшика про спорудження веж у Столпії та Белавіно на початку XIII ст. візантійськими будівничими [13, 7–8]. Вірогідно натиск Литви та Польщі по смерті короля Юрія I, а також загострення стосунків із Золотою Ордою призвели до тимчасового припинення кам'яного оборонного будівництва у Волинському князівстві.

Побудова кам'яних укріплень у південних районах Галицько-Волинської держави постійно стримувалась протидією Золотої Орди. Лише внаслідок її занепаду у середині XIV ст. кам'яні фортифікації почали зводитись польською владою у Львові, Володимирі та, можливо, у Кременці. Проте найпотужнішим замком, зведеним у XIV ст. на території Волині був Луцький замок. Він, як і інші визначні фортифікаційні проекти XIV ст., був започаткований у роки правління Любарта Гедиміновича, що був останнім незалежним володарем Волинського князівства. Саме за часів князування Любарта (враховуючи свідчення, дані королівським ілюстраторам луцькими “князями, панами і землянами” у 1545 р.) “Лучеськ Великий на Стирі” – столиця Любартової держави став найпотужнішою фортецею Волині.

Здійснення масштабних фортифікаційних проектів (окрім побудови Луцького замку, Любарту приписують будівництво дерев'яного галицького замку та ряду замків на кордоні Волині з Поділлям, зокрема, кам'яного Крем'янецького замку [22, 138]) також спиралося на певні запозичення, ймовірно, з боку союзного йому Тевтонського ордену.

Поступова професіоналізація армії, тривалі та безперервні війни піднесли політичне значення боярства як професійного воїнства. Це проявилось у тому, що луцькі бояри взяли під свою опіку Низький замок, головний храм якого – св. Дмитра був обдарований колишнім боярським двором Дем'янів південніше Лучеська [22, 139].

Найголовніші фази оборонного будівництва чітко поєднуються з періодами правління певних князів. За князів Романа Мстиславовича та Данила Романовича пріоритетними напрямками були західний (укріплення Забужжя) та

східний (фортеці вздовж широтного шляху через Крем'янецькі гори). Натомість, для Володимира Васильовича та Мстислава Даниловича пріоритетним було зведення оборонних об'єктів на шляхах з півночі. Тут можна виділити і основні причини фортифікаційного будівництва: укріплювались передусім напрямки перспективного розвитку князівства.

Висновки. Узагальнення наявної інформації про історико-культурний контекст розвитку укріплень періоду існування Галицько-Волинської держави дозволяє виділити наступні етапи їх розвитку.

1. Перша половина XIII ст. – зведення князями Романом Мстиславовичем та Данилом Романовичем фортець на західному та східному кордонах князівства.

2. Друга половина XIII – початок XIV ст. – будівництво нових міст (Камінь, Рай) та цегляних веж-донжонів на Поліссі (Угровськ, Чорторийськ, Берестя, Кам'янець на р. Лосні) та в Холмі (Столп'є, Белавино).

3. Середина XIV ст. – розбудова нової мережі фортець – адміністративних центрів (Овлочим, Любязь, Лопатин та ін.), початок будівництва суцільноцегляних замків (Володимир, Лучеськ).

Нові археологічні дослідження, безперечно, нададуть нову інформацію, яка дозволить уточнити зроблені висновки.

1. Полное собр. русских летописей изд. по высочайшему повелению Императорскою археографическою комиссією. – Т. 2. Ипатьевская летопись. – Изд. 2-е. – М., 1908. – Стб. 845.
2. Monumenta Poloniae Historica. – Leopoldis, 1893. – Т. 6. – S. 630.
3. Антипов И.В. Древнерусская архитектура второй половины XIII – первой трети XIV в. Каталог памятников / И.В.Антипов. – СПб: Изд-во СПб ун-та, 2000. – 204 с.
4. Златогорський О. Дослідження Шацького городища на Волині у 2009 році / О. Златогорський, С. Демедюк // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки історії Камінь-Кашпиричини: Науковий збірник. – Випуск 37. – Луцьк, 2010. – С. 245–250.
5. Котляр Н.Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волинской Руси IX–XIII вв./ Н.Ф. Котляр. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 147.
6. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство/ І.П. Крип'якевич. – К.: Наук. думка, 1984. – 174 с.
7. Мазурик Ю. Локалізація башти в літописному Угровську / Ю. Мазурик, О. Остап'юк // Минуле і сучасне Волині й Полісся: край на межі тисячоліть: Матер. X наук. історико-краєзнавчої

- міжнар. конф., яка відбулася у Старому Чорториську, Маневичах, Четверті та Нововолинську 2000–2002 рр. Збірник наукових праць. – Луцьк, 2002. – С. 128–132.
8. *Мицько І.З.* Монастирі / І.З. Мицько // Історія української культури: У 5 т. – Т. 2: Українська культура XIII–першої половини XVII ст. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 221–235.
  9. *Панишко С.Д.* Структура Волинської землі в середині XIV ст. / С.Д. Панишко // “Родовід”. Наукові записки до історії культури України: дослідження; архівні матеріали; публіцистика. – 1992. – № 3. – С. 47–53.
  10. *Панишко С.Д.* До проблеми локалізації давньоруського Угровська / С.Д. Панишко // Київська старовина. – 1997. – № 5. – С. 168–169.
  11. *Панишко С.* Археологічні дослідження давньоруського Каменя / С.Д. Панишко // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Камінь-Каширський в історії Волині та України: Науковий збірник. – Вип. 20. – Луцьк, 2006. – С.14–19.
  12. *Пащото В.Т.* Очерки по истории Галицко-Волынской Руси / В.Т. Пащото. – М.: Госполитиздат, 1950. – 331 с.
  13. *Пишк В.С.* Ангел у Галичі / В.С. Пишк // Літопис Червоної Каліни. – № 1–3. – Львів, 1995. – С. 2–8.
  14. *Раппопорт П.А.* Холм / П.А. Раппопорт // Советская археология. – 1954. –Т. 20. – С. 313–323.
  15. *Раппопорт П.А.* Волынские башни / П.А. Раппопорт // Материалы и исследования по археологии СССР. – № 31.– Л.: Наука, 1954. – С. 202–223.
  16. *Раппопорт П.А.* Новые данные по исторической географии Волины / П.А. Раппопорт // Краткие сообщения Института археологии СССР.– Вип. 99.– 1964.– С. 54–58.
  17. *Раппопорт П.А.* Военное зодчество западнорусских земель X–XIV вв. / П.А. Раппопорт // Материалы и исследования по археологии СССР. – № 140. – Л.: Наука, 1967.– 241 с.
  18. *Софроненко К.А.* Общественный строй Галицко-Волынской Руси XI–XIII вв./ К.А. Софроненко. – М.: Гос. изд. юр. лит-ры, 1955. – 136 с.
  19. *Терський С.В.* Обстеження городищ княжої доби на Волині в 1986–1991 роках / С.В. Терський // Наукові записки (Львівський історичний музей). – Вип. 1.– Львів, 1993. – С. 41–67.
  20. *Терський С.В.* Розвідки у Верхньому Побужжі / С.В. Терський // Археологічні дослідження на Львівщині в 1994 р. – Львів: Історичний музей, 1994. – С. 12–13.
  21. *Терський С.В.* Дослідження Поліської археологічної експедиції у басейні р. Стохід / С.В. Терський // Археологічні відкриття в Україні 1998–1999 року. – К.: Ін-т археології НАН України, 1999. – С. 44–46.
  22. *Терський С.В.* Боярство південної Волині напередодні розпаду Галицко-Волинської держави / С.В. Терський // Військово-науковий вісник. – Вип. 12.– Львів: АСВ, 2009. – С. 232–241.

23. *Терський С. В.* Княже місто Володимир / С.В. Терський. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2010. – 320 с.
24. *Чайка Р.* Дослідження літописного городища Всеволожа / Р. Чайка // Львівський археологічний вісник. – Львів: Істор. музей, 1999. – С. 87–90.
25. *Шабульдо Ф. М.* Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовського / Ф.М. Шабульдо. – К.: Наук. думка, 1987. – 179 с.
26. *Czuczynski A.* Traktat książąt litewskich z Kazimierem Wielkim z r. 1366 / A. Czuczynski // Kwartalnik historyczny.– 1890. – S. 513–515.
27. *Koziejowski W.* Późnormańskie formy stylowe w architekturze wieży na zamku Lubelskim / W. Koziejowski // Studia i materiały Lubelskie. – 9. – Lublin, 1982. – S. 51–103.
28. *Kutyłowska I.* Wczesnośredniowieczne baptysterium w Stołpcu koło Chełma / I. Kutyłowska // Najważniejsze odkrycia archeologiczno-architektoniczne Chełma i okolic. Materiały z sesji naukowej, odbytej w Chełmie 1.XII.1995 r. – Chełm, 1997. – S. 19–38.

Надійшла до редколегії 17.11.2010 р.

Рецензент: *А.І. Харук*, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів

Терский С.В.

ОБОРОННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО В ВОЛЫНСКОМ КНЯЖЕСТВЕ В XIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIV ст.

XIII–XIV ст. – период активного формирования стратегической сети укреплений Волынского княжества. Важным моментом этого процесса были изменения в сети укреплений вследствие изменений территориального деления: укрепления старых центров частично приходили в упадок, в новых центрах возникали более современные фортификации, построенные усилиями великокняжеской власти. Расширение сети укреплений происходило на фоне обострения военно-политической ситуации вокруг Галицко-Волынского государства.

Ключевые слова: сеть укреплений, оборонительное зодчество, великокняжеская власть, военно-политическая ситуация, Галицко-Волынское государство.

Tersky S.

VOLHYNIAN STATE' DEFENSIVE BUILDING IN 13TH-14TH CENTURY

In article with attraction of written and archaeological sources the historical and geographical aspects of development of formations 13th–14th Volhynian principality fortifications network is considered. Expose of questions about adoptions method of defensive building of medieval Volhynia. All this generalizations of the main castles of the Volhynian principality has been investigations. Analysed of military and political situations around Volhynian castles.

Key words: fortifications network, great-principality power, military and political situations, Galician-Volhynian state.